Muzeum Regionalne
w Środzie Śląskiej

Średzkie Zeszyty Naukowe

TOM 30/ 2010

Zbigniew Aleksy, Grzegorz Borowski, Marek Grześkowiak

SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH ZWIĄZANYCH Z BUDOWĄ I ADAPTACJĄ BUDYNKÓW NA DZ. NR 173/3 I 173/6 W ŚRODZIE ŚLĄSKIEJ PRZY UL. WROCŁAWSKIEJ

(dec. nr 734/2005 z dnia 05.08.2005 r., 976/2007 z dnia 14.08.2007 r.)

sprawozdanie ma charakter ostateczny

Środa Śląska 2010
© Muzeum Regionalne w Środzie Śląskiej

SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH ZWIĄZANYCH Z BUDOWĄ I ADAPTACJĄ BUDYNKÓW NA DZ. NR 173/3 I 176/6 W ŚRODZIE ŚLĄSKIEJ PRZY UL. WROCŁAWSKIEJ

Wstęp

W dniach 22.-25.08.2005 i 20.-22.08.2007 r. Muzeum Regionalne w Środzie Śląskiej prowadziło ratownicze badania archeologiczne związane z budową budynku mieszkalno-usługowego na dz. nr 173/3 oraz z adaptacją budynków na dz. nr 173/6 przy ul. Wrocławskiej w Środzie Śląskiej (ryc. 1, 2). Badania zrealizowano w oparciu o decyzje Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu nr 734/2005 z dnia 05.08.2005 r. oraz 976/2007 z dnia 14.08.2007 r. Z ramienia muzeum wykonali je mgr Grzegorz Borowski (kierownik) i mgr Marek Grześkowiak oraz mgr Zbigniew Aleksy, który przygotował kwerendę źródeł historycznych. Badania sfinansowane zostały przez Zbigniewa Ciombora (55-300 Środa Śląska, ul. Wrocławska 18) i Mirosława Piotrowskiego (55-300 Środa Śląska, ul. Działkowa 12).

Kwerenda źródeł

Ulica Wrocławska to fragment pierwotnej drogi ze Środy Śląskiej do Wrocławia. Biegła ona od rynku, a dokładniej od bramy wrocławskiej, w kierunku wschodnim. W momencie powstawania miasta w XIII w. po obu jej stronach znajdowały się najprawdopodobniej pola uprawne i ogrody. Przypuszczenie to może potwierdzać dokument z 20 listopada 1324 r., w którym Juta, wdowa po Jeszku Polaku, przekazuje klasztorowi w Lubiążu czynsz z winnic znajdującym się przed bramą wrocławską – „ante valvam Wratizlaviensem" (Meinardus 1906, s. 226).

Nie wiadomo, kiedy zaczęto stawiać pierwsze budynki mieszkalne przy tej ulicy. Pierwsza udokumentowna informacja potwierdzająca istnienie zabudowy przed bramą wrocławską pochodzi z 1658 r. W księdze chrztów parafii św. Andrzeja w Środzie Śląskiej, wymieniony jest jako ojciec ochrzczonej 16 kwietnia tego roku

Anny, karczmarz sprzed bramy wrocławskiej Casparus Beer (Księga Chrztów..., 1658 r.). Sto lat później, wspomniane księgi chrztów wymieniają pracownika a zarazem gorzelnika karczmy sprzed bramy wrocławskiej Antona Steinischa. Tym razem wspomniana jest nazwa tej karczmy „Weissen Ross" – „Biały Rumak" (Księga Chrztów..., 1753 r.). Również ewangelickie księgi metrykalne przynoszą nam informacje o tej karczmie. Na ich podstawie wiemy, że karczmarzem pod „Białym Rumakiem" w 1762 r. był Gottfried Witke (Frommer 1935, s. 7). Z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że wymieniony w 1658 r. karczmarz z karczmy przed bramą wrocławską, Caspar Beer był karczmarzem pod „Białym Rumakiem".

Najstarszy znany plan miasta z 1753 r. przedstawia zabudowę ul. Wrocławskiej. Pierwszym budynkiem za bramą wrocławską, po stronie północnej ulicy, jest budynek „w fosie" przy dzisiejszej ul. Parkowej. Jest to najprawdopodobniej pierwotna strzelnica średzkiego bractwa strzeleckiego (Kindler 1907; s. 88, 264). Następne budynki po tej stronie ulicy zaznaczone są przy skrzyżowaniu z dzisiejszą ul. Partyzantów. W sumie znajdowało się tu 5-6 gospodarstw. Południowa strona ulicy zabudowana jest też dopiero od wysokości skrzyżowania z ul. Partyzantów. Na omawianym planie zaznaczone są cztery gospodarstwa. Zabudowa ul. Wrocławskiej sięga przypuszczalnie do wysokości dzisiejszego skrzyżowania z ul. Oławską. W bezpośrednim sąsiedztwie budynków zaznaczono Grze – ogrody, a nieco dalej od nich Acker – pola (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 10).

Na pochodzącym z tego samego okresu (1755 r.) widoku miasta z lotu ptaka autorstwa F.B. Wernhera przedstawiona jest obustronna zabudowa ul. Wrocławskiej aż nieco poza skrzyżowanie z ul. Partyzantów. W miejscu inwestycji zaznaczona jest karczma „Zum Weissen Ross" – „Pod Białym Rumakiem" (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 9, 14; Kindler 1907, s. 82). Plan miasta z 1811 r. przedstawia hipotetyczną zabudowę działki przy ul. Wrocławskiej 9-11 (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 16, 17). Plan katastralny z 1905 r. najdokładniej ze wszystkich dotychczasowych planów przedstawia zabudowę działki, podaje jednocześnie nazwisko jej właściciela – Specht. Działka ta nosiła wówczas nr 19 (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 23).

Księga adresowa z 1932 r. podaje że Paul Specht mieszkał na ul. Wrocławskiej 13 (obecnie nr 22), a przy ul. Wrocławskiej 19 mieścił się urząd skarbowy (Einwohnerbuch. 1932; s. 21, 26). Księga ta podaje również że Paul Specht był „wcześniej karczmarzem".

W świetle powyższych danych wnioskować można, że na omawianej działce od XVII do XX w. funkcjonowała karczma.

Sytuacja zmieniła się najprawdopodobniej w latach 30-tych XX w. Plan miasta z 1937 r. wskazuje w tym miejscu Finanzamt – Urząd Skarbowy (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 35). Wygląd budynku jak i zabudowy całej działki widoczny jest na zdjęciu lotniczym Środy Śląskiej z 1927 r. (Młynarska-Kaletynowa 2003, ryc. 27).

Wyniki badań archeologicznych

Przystępując do prowadzenia badań archeologicznych założono, że w ich trakcie możliwe będzie odkrycie i rejestracja reliktów nowożytnej karczmy funkcjonującej w tej części miasta oraz innych pozostałości historycznego zagospodarowania tego obszaru.

Zakres badań archeologicznych uzależniony był od zakresu prac ziemnych związanych z inwestycją, która przebiegała dwuetapowo, w obszarach oznaczonych jako A i B (ryc. 3). W części A, na terenie dz. nr 173/3, zrealizowano sprzętem mechanicznym wykop na powierzchni 19 x 19,5 m do gł. ok. 0,8 m (ryc. 4). Wynikało to z planowanego posadowienia budynku na płycie. W trakcie wykonywania wykopu zdemontowano płyty betonowe nawierzchni terenu oraz usunięto warstwę podsypki pod nie i znajdującą się poniżej warstwę gruzu kamienno-ceglanego. Warstwa to wystąpiła na całej powierzchni terenu i była ona pozostałością po zniszczonych budynkach o metryce nowożytnej. Jedynie w środkowej części profilu południowego zarejestrowano fragment bliżej nieokreślonej budowli murowanej. Widoczny on był w tymże profilu na dł. 4,35 m i wychodził przed jego lico maksymalnie 0,5 m w kierunku północnym (ryc. 4; fot. 1-3). Odsłonięty fragment wzniesiony był z cegieł maszynowych na białej zaprawie cementowej, bez określonego wątku. Pozwala to na

jego datowanie na XIX-XX w. Profil (A-B) nawarstwień zarejestrowanych w jego obrębie przedstawiał się następująco: j.s. 7 – mur ceglany; j.s. 6 – brązowo-szara próchnica ze żwirem; j.s. 5 – czarna, przepalona próchnica; j.s. 4 – żółty piach; j.s. 3 – brązowa próchnica ze żwirem; j.s. 2 – żółty piach ze żwirem; j.s. 1 – kostka nawierzchni (ryc. 5; fot. 4).

Z kolei w części B, na terenie dz. nr 173/6, w ramach adaptacji istniejących budynków wykonano sześć wykopów pod słupy nośne projektownych przebudów. Wykopy te miały wymiary 0,8 x 0,8 m i maksymalną głębokość do 1 m (ryc. 6; fot. 5). W poszczególnych wykopach w tej części inwestycji uchwycono następujące układy stratygraficzne:

Wykop pod słup I: j.s. 7 – brązowo-czarna, gliniasta próchnica; j.s. 6 – żółto-kremowy żwir; j.s. 5 – szara próchnica z gruzem ceglanym; j.s. 4 – fragmenty cegieł; j.s. 3 – czarna, spalona próchnica; j.s. 2 – rdzawy żwir; j.s. 1 - asfalt (ryc. 7; fot. 6).

Wykop pod słup II: j.s. 6 – otoczaki luźno wrzucone w brązowej ziemi; j.s. 5 – brązowo-czarna, zbita próchnica; j.s. - 4 – gruz ceglany; j.s. 3 - cement; j.s. 2 – rdzawy żwir; j.s. 1 - asfalt (ryc. 8; fot. 7).

Wykop pod słup III: j.s. 5 – brązowa, zbita próchnica z drobnymi fragmentami dachówek; j.s. 4 – brązowo-szara próchnica z fragmentami dachówek; j.s. 3 – brązowa bróchnica z drobnym gruzem ceglano-kamiennym; j.s. 2 – rdzawy żwir; j.s. 1 - asfalt (ryc. 9; fot. 8).

Wykop pod słup IV: j.s. 5 – brązowa, zbita próchnica z drobnymi fragmentami dachówek; j.s. 4 – kostka brukowa; j.s. 3 – cegły maszynowe; j.s. 2 – czarny żwir; j.s. 1 - asfalt (ryc. 10; fot. 9).

Wykop pod słup V: j.s. 4 – brązowa, zbita próchnica z drobnymi fragmentami dachówek; j.s. 3 – kostka brukowa; j.s. 2 – żółty żwir; j.s. 1 - asfalt (ryc. 11; fot. 10).

Wykop pod słup VI: j.s. 5 – czarna, zbita próchnica z drobnymi fragmentami cegieł; j.s. 4 – czarna, zbita próchnica z drobnymi fragmentami cegieł; j.s. 3 – cegły maszynowe; j.s. 2 – czarna ziemia; j.s. 1 - asfalt (ryc. 12; fot. 11).

W trakcie przeprowadzonych badań nie pozyskano materiału zabytkowego.

Zakończenie

Zrealizowane badania archeologiczne nie doprowadziły do rejestracji istotniejszych elementów zagospodarowania tej części Środy Śląskiej. Wynika to z faktu zbyt małego zakresu prac inwestycyjnych.

Literatura

Einwohnerbuch. 1932. *Einwohnerbuch Stadt und Kreis Neumarkt*. Liegnitz.

Frommer M. 1935. *Interessantes aus den alten Kűrchenbűchern des evangelisches Bett=und Gotteshauses in Neumarkt (Schles.) 1741-1850*, Neumarkt

Kindler Paul. 1907. *Geschichte der Stadt Neumarkt*, Bd. II, Breslau

Księga Chrztów..., *Księga Chrztów Parafii św. Andrzeja w Środzie Śląskiej*, Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Sygn. 435 I.

Meinardus O. 1906. *Das Neumarkter Rechtsbuch und andere Neumarker Rechtsqellen*, Breslau.

Młynarska-Kaletynowa M. (red.) 2003. *Atlas Historyczny Miast Polskich. Środa Śląska*, t. IV Śląsk, zeszyt 2, Wrocław.

Dziennik badań archeologicznych

22.08.2005 r., poniedziałek

Rozpoczęcie badań archeologicznych. Zdejmowanie warstwy nakładu do gł. 0,8 m w obrębie części A (dz. nr 173/3).

23.08.2005 r., wtorek

Kontynuacja badań a dnia poprzedniego.

24.08.2005 r., środa

Doczyszczanie odkrytych reliktów zabudowy murowanej.

25.08.2005 r., czwartek

Dokumentacja archeologiczna odkrytych reliktów zabudowy murowanej. Zakończenie badań archeologicznych w części A.

20.08.2007 r., poniedziałek

Rozpoczęcie badań archeologicznych w części B (dz. nr 173/6). Nadzór nad pracami związanymi z wykonywaniem wykopów pod słupy nośne I i II. Sporządzenie dokumentacji archeologicznej.

21.08.2007 r., wtorek

Nadzór nad pracami związanymi z wykonywaniem wykopów pod słupy nośne III i IV. Sporządzenie dokumentacji archeologicznej.

22.08.2007 r., środa

Nadzór nad pracami związanymi z wykonywaniem wykopów pod słupy nośne V i VI. Sporządzenie dokumentacji archeologicznej. Zakończenie badań.

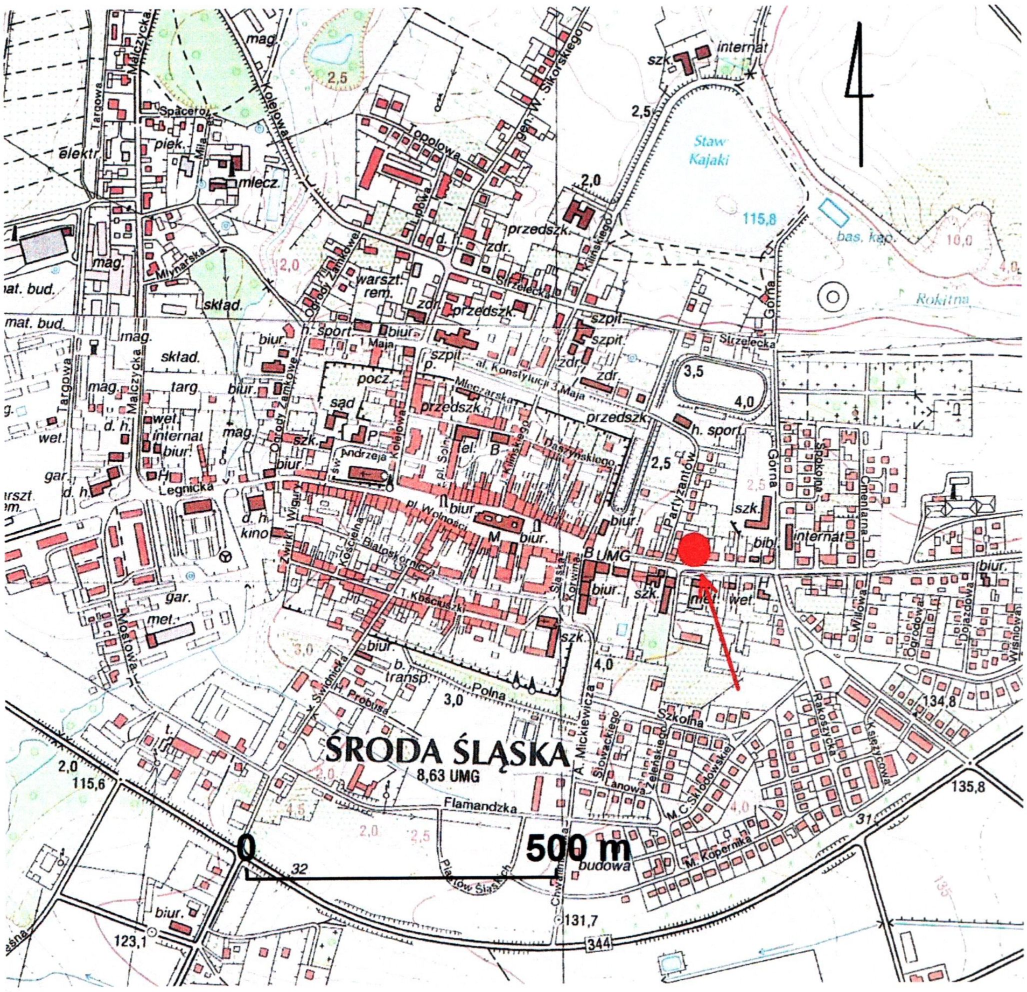

ryc. 1

Środa Śląska – orientacyjna lokalizacja terenu inwestycji

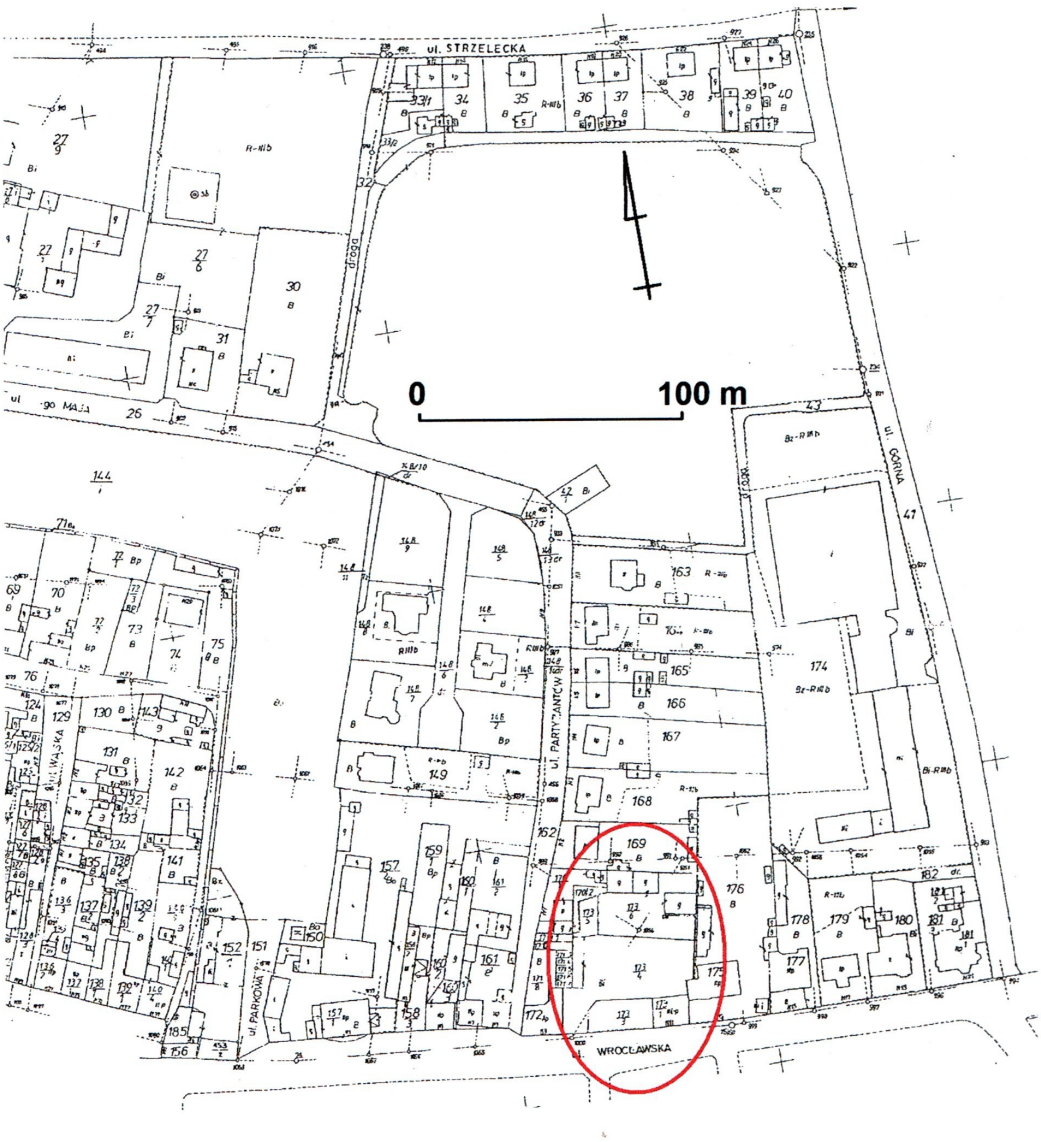

ryc. 2

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/3 i 173/6 – obszar objęty inwestycją wg mapy katastralnej

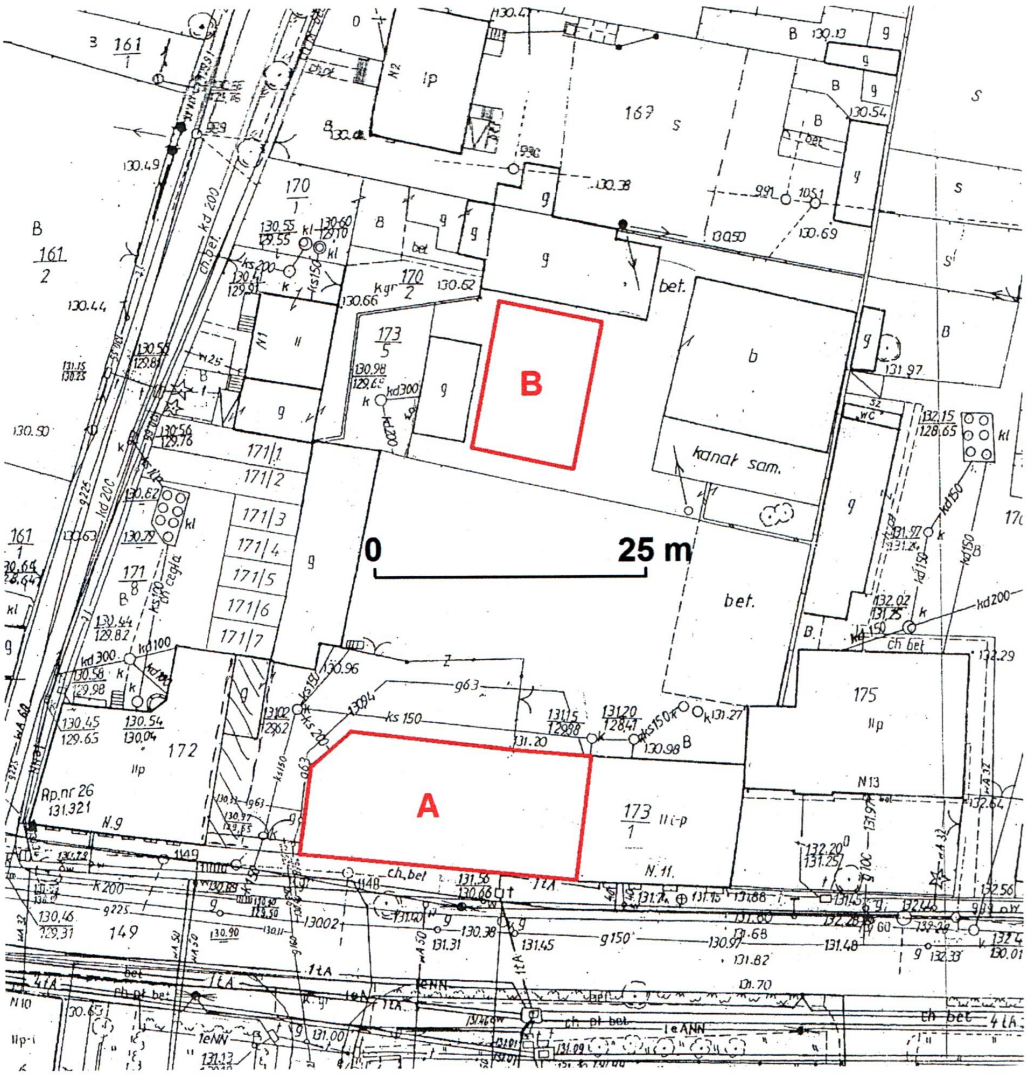

ryc. 3

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/3 i 173/6 – zasięg wykopów związanych z inwestycją w obszarze A i B

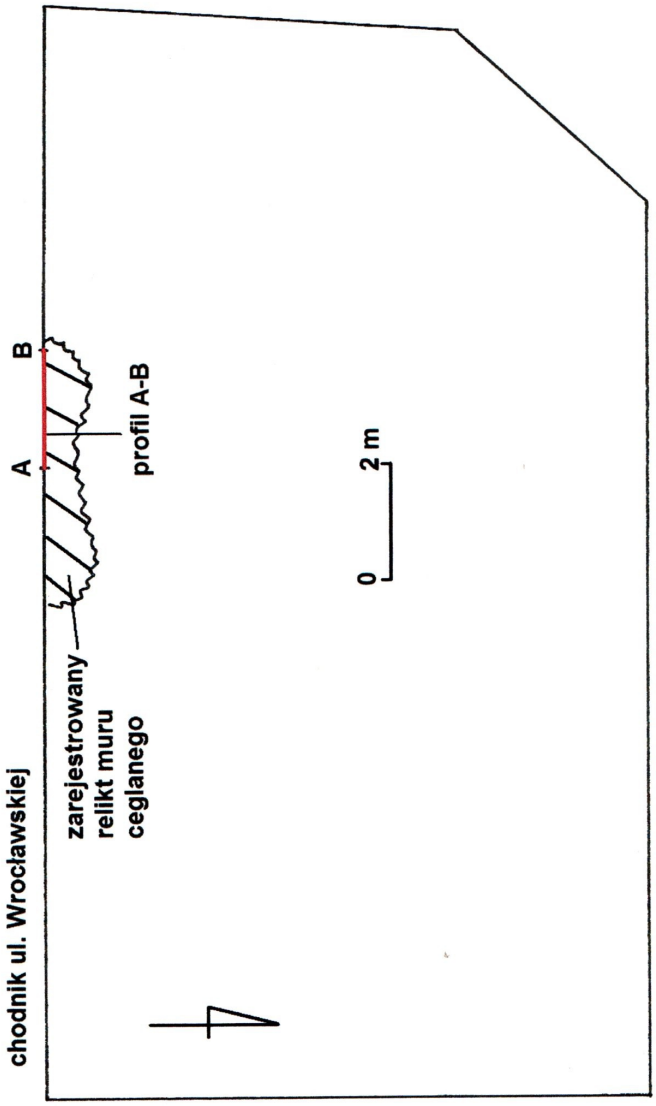

ryc. 4

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/3 – wykop pod budynek

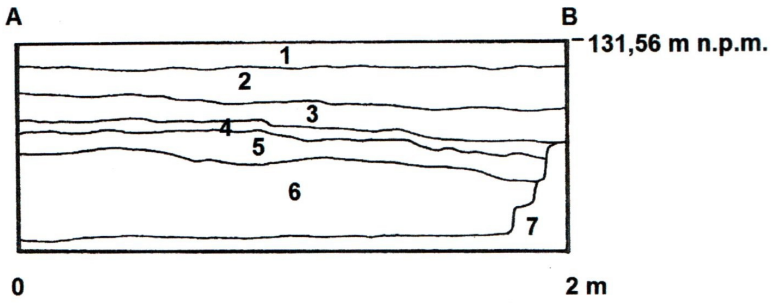

ryc. 5

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/3 – profil A-B zarejestrowany w wykopie pod budynek

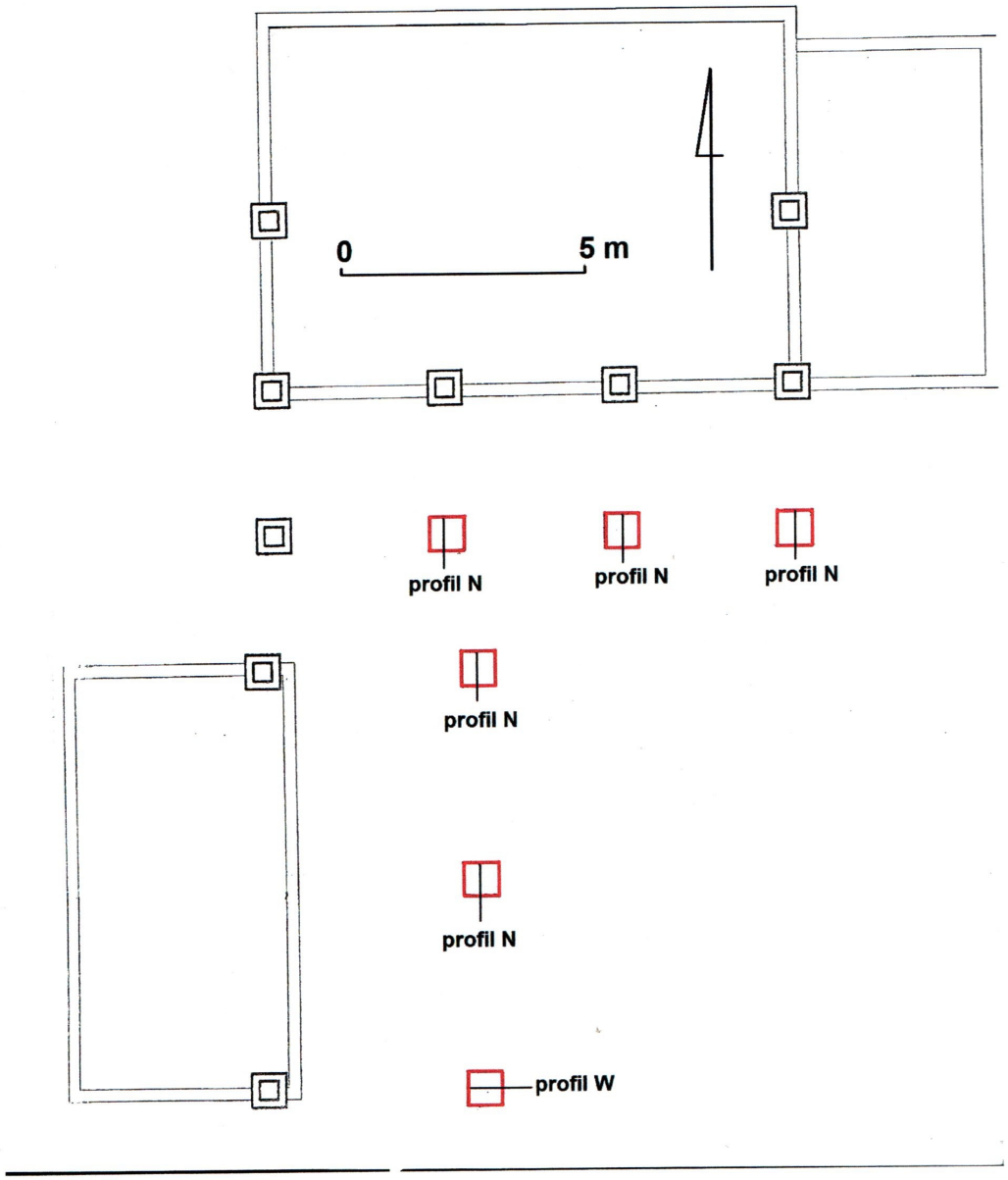

ryc. 6

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – rozmieszczenie wykopów pod słupy nośne adaptowanego budynku wraz z zaznaczonymi rejestrowanymi profilami

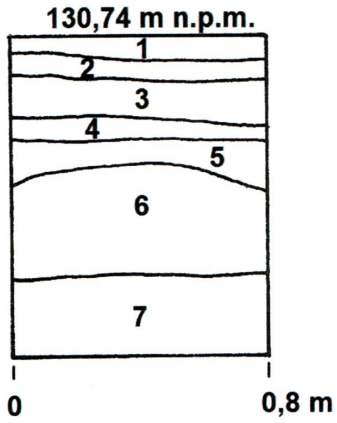

ryc. 7

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil zachodni wykopu pod słup nr I

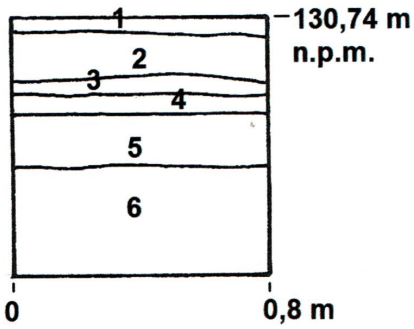

ryc. 8

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil północny wykopu pod słup nr II

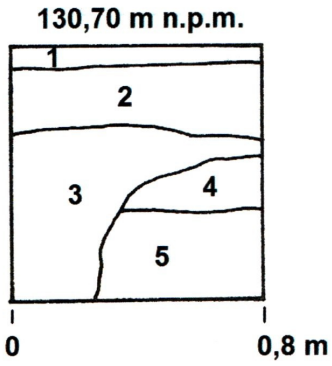

ryc. 9

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil północny wykopu pod słup nr III

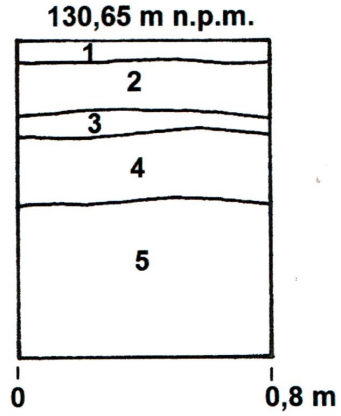

ryc. 10

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil północny wykopu pod słup nr IV

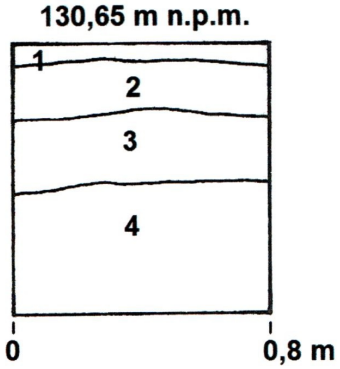

ryc. 11

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil północny wykopu pod słup nr V

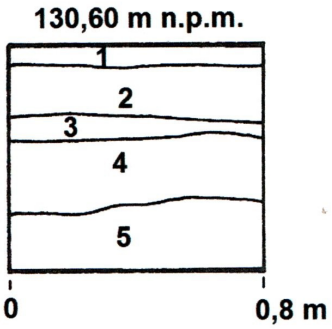

ryc. 12

Środa Śląska, ul. Wrocławska, dz. nr 173/6 – profil północny wykopu pod słup nr VI

fot. 1

Wykop pod budynek mieszkalny w części A w trakcie badań, część południowa

fot. 2

Wykop pod budynek mieszkalny w części A – relikty zabudowy murowanej, widok od północy

fot. 3

Wykop pod budynek mieszkalny w części A – relikty zabudowy murowanej, widok od wschodu

fot. 4

Wykop pod budynek mieszkalny w części A – profil A-B

fot. 5

Wykopy pod słupy nośne adaptowanego budynku w części B – widok ogólny

fot. 6

Wykop nr I pod słup nośny w części B, profil W

fot. 7

Wykop nr II pod słup nośny w części B, profil N

fot. 8

Wykop nr III pod słup nośny w części B, profil N

fot. 9

Wykop nr IV pod słup nośny w części B, profil N

fot. 10

Wykop nr V pod słup nośny w części B, profil N

fot. 11

Wykop nr VI pod słup nośny w części B, profil N